

ŠKOLSKI VJERONAUKE U HRVATSKOJ NAKON DRUGOGA SVJETSKOG RATA (1945-1952)

Marko Jerković

U proljeće godine 1990. zajedno s demokratskim promjenama u našem društvu, započela je stručna rasprava o uvođenju vjerskog odgoja i obrazovanja u osnovne i srednje škole Republike Hrvatske. Nakon različitih susreta, studija i rasprava Ministarstvo prosvjete, kulture i športa Republike Hrvatske na prijedlog Hrvatske biskupske konferencije i drugih vjerskih zajednica donijelo je odluku da se, počevši sa škol. god. 1991/92, postupno uvodi vjeronauk u sve osnovne i srednje škole.¹ Taj je vjeronauk konfesionalan, izborni predmet koji kao takav nema ekvivalentnoga izbornog predmeta i ulazi u sklop cjelokupnoga vjerskog odgoja i obrazovanja djece i mladih.

Glavna svrha katoličkoga vjerskog odgoja i obrazovanja - vjeronauka u školi jest sustavno, cjelovito, dijaloški i ekumenski otvoreno upoznavanje katoličke vjere u svim njezinim dimenzijama: doktrinarnoj, liturgijskoj, komunitarnoj, dijakonijskoj, moralnoj i drugima. Upoznavanje vjere ne bi se smjelo ostvarivati na informativno-spoznajnoj razini već i na doživljajnoj i djelatnoj. Jednako bi se tako vjeronauk imao skladno uklapati u suvremeni, pluralno usmjereni, školski odgojno-obrazovni sustav.²

Propisani plan i program katoličkoga vjeronauka u školi temelji se na načelu trostruke korelacije (suodnosa):

- a) korelacije između općeljudskog iskustva i kršćanske vjere;
- b) korelacije između katoličkoga vjerskog odgoja i obrazovanja i drugih odgojno-obrazovnih područja kao što su književnost, povijest, filozofija, psihologija, pedagogija itd.;

¹ U "Katehezi" 1990/4 sadržani su izvještaji s različitih susreta o katehezi, dokumenti i izjave stručnjaka.

² Usp. *Plan i program vjerskog odgoja i obrazovanja*, u: "Glasnik Ministarstva prosvjete i kulture Republike Hrvatske", posebno izdanje, Zagreb, 1991, str. 8-9.

vjerskog odgoja i obrazovanja u crkvenoj zajednici - između školskog vjeronauka i župne kateheze.

"Drugim riječima, istodobno se imaju pred očima dodirne točke i znatne razlike između ta dva komplementarna tipa sustavnog vjerskog odgoja i obrazovanja. Te se dodirne točke i razlike najkraće mogu izraziti adekvatnom naznakom glavne svrhe ta dva tipa vjeronauka. Dok je glavna svrha vjeronauka u školi sustavno i što cjelovitije upoznavanje vjere i života po vjeri, glavna je svrha crkvenog/župnog vjeronauka, ili kateheze, uvođenje (inicijacija) u osobno iskustvo vjere koje se najdjelotvornije 'uči' i živi u konkretnoj vjerničkoj zajednici."³

U traženju pravoga mjesta za vjeronauk u školi i za župnu katehezu u cjelokupnome vjerskom odgoju i obrazovanju, u pokušaju razumijevanja njihova korelacijskog odnosa i povezano s tim, u pronalaženju ispravna praktičnog djelovanja, važno je upoznati povijest školskog vjeronauka i župne kateheze na ovim našim prostorima, te upoznati njihove oblike i posebnosti.

Na osnovi općega školskog zakona Habsburška je Monarhija godine 1774. u Austriji, a četiri godine poslije u Ugarskoj, što znači i u hrvatskim zemljama, u sve škole uvela vjeronauk kao obvezatni školski predmet.⁴ Otada pa sve do godine 1952. vjeronauk je prisutan u našim školama. O oblicima toga vjeronauka, katekizmima i metodama pisali su naši stručnjaci dr. Emanuel F. Hoško, mr. Ante Pavlović i drugi.⁵

U ovom članku bit će prikazana novija povijest školskog vjeronauka u Hrvatskoj, odnosno njegovo ukidanje nakon drugoga svjetskog rata, koje je trajalo od godine 1945. do 1952.

³ Isto, str. 12.

⁴ Usp. Franjo Emanuel HOŠKO, *Negdašnji hrvatski katekizmi*, KSC, Zagreb, 1985, str. 177.

⁵ Usp. isto i Ante PAVLOVIĆ, *L'opera catechistica di Ferdo Heffler in Croazia tra il 1900 e il 1940, con particolare riferimento alla metodologia catechistica*, licencijatski rad, strojopis, UPS, Roma, 1988.

I. ŠKOLSKI VJERONAUKE U SVJETLU NOVIH ODNOSA IZMEĐU KATOLIČKE CRKVE I NARODNE REPUBLIKE HRVATSKE

Cilj ovog prikaza nije razmatranje složene problematike poslijeratnih odnosa između Katoličke crkve i nove komunističke države, već studij uvjeta vjeronaučnog rada u Narodnoj Republici Hrvatskoj (NRH) i Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji (FNRJ), studij odnosa nove vlasti prema vjeronauku i ocjena snalažljivosti Katoličke crkve u novonastalim prilikama.

U prvome poslijeratnom susretu crkvenih i državnih predstavnika, koji se 2. lipnja 1945. održao u Zagrebu, pomoćni zagrebački biskup Salis-Sewis iznio je pred novu vlast nade i strahovanja Katoličke crkve uzrokovane ratom i novom situacijom u zemlji. Izrazio je nadu da će nova vlast poštivati principe donesene u deklaraciji o vjerskoj slobodi i slobodi savjesti, poštivati pravo Crkve na odgoj, dati slobodu katoličkim školama, poštivati pravo Crkve na privatno vlasništvo i da se država neće miješati u unutrašnje crkvene poslove. U svojem odgovoru Tito je obećao poštivanje duha deklaracije o slobodi savjesti i vjerskoj slobodi, pozvao svećenike na suradnju s novom vlašću, te zaželio da Katolička crkva u Jugoslaviji bude neovisnija o Rimu, jer je navodno, papa uvijek bio na strani talijanskog naroda.⁶

Iako je Tito obećao poštivati vjersku slobodu i slobodu savjesti svih građana, iako su to isto svečano obećale savezna vlada u Beogradu i republička vlada u Zagrebu i iako su biskupi sve nastale poteškoće nastojali rješavati pregovorima, došlo je do teških neslaganja, te ugrožavanja ljudskih prava i vjerskih sloboda od nove državne vlasti. Biskupi, svjesni svoje odgovornosti, pojedinačno i zajednički upućivali su vjernicima pastirska pisma ohrabrenja i proteste novoj vladi za obranu osnovnih vjerskih prava. Nas u tim poslanicama zanimaju samo oni dijelovi koji se tiču vjerskog odgoja.

1. Pastirsko pismo katoličkih biskupa Jugoslavije od 20. rujna 1945.

Nakon završetka rata, u rujnu godine 1945. sastali su se u Zagrebu biskupi Jugoslavije kako bi razmotrili položaj Crkve u novoj društvenoj situaciji, zauzeli zajedničke stavove prema novoj vlasti i ohrabрили vjernike u javnom ispovijedanju vjere usprkos svim problemima i

⁶ Usp. "Vjesnik", Zagreb, 3. lipnja 1945, str. 1.

progonstvima koje su danomice doživljavali. Plod je tog zasjedanja pastirsko pismo što su ga uputili svim vjernicima. Oni su sve upoznali s bolnim iskustvima kroz koja je Crkva prošla za vrijeme rata i kroz koja je na različitim stranama prolazila i nakon rata. Protestirali su protiv smaknuća i zlostavljanja mnogih svećenika, protiv zabrane katoličkog tiska, oduzimanja sjemenišnih zgrada i ukidanja katoličkih škola. Upozorili su na opasnosti kojima su izloženi mladi naraštaji u novome društvu.⁷ Posebnu su pozornost posvetili vjerskom odgoju, odnosno vjeronauku u školi.

*"Na odgojnom području zadan je Katoličkoj Crkvi čitav niz udara-
ca. Ponajprije u pitanju vjeronauka u školama. U svim je školama
vjeronaučna obuka proglašena neobavezatnom tako, da se onaj, koji
hoće vjersku pouku mora za to prijaviti. S priznanjem i ponosom
ističemo, da su katolički roditelji upravo plebiscitarno glasovali za
vjeronaučnu obuku u svim školama, gdje su za to bili pitani."*⁸

Biskupi su protestirali protiv svodenja dva sata vjeronauka tjedno na jedna sat smatrajući to ograničavanjem vjerske slobode i samih mogućnosti vjerskog odgoja. Protestirali su i protiv potpuna ukidanja vjeronauka u višim razredima srednjih škola:

*"Taj se postupak obrazložio načelom slobode savjesti. Ne može se
međutim shvatiti, zašto su vlasti u Hrvatskoj tako postupale. One su
sasvim nejednako primijenile načelo slobode savjesti u nižim te višim
razredima srednjih škola. Sloboda savjesti treba, da jednako vrijedi u
nižim kao i u višim razredima srednjih škola. Jer inače se događa,
kao u ovom slučaju, da je mlađim učenicima nižih razreda srednjih
škola ili njihovim roditeljima dana sloboda odluke za vjeronauk, a
oduzeta je učenicima viših razreda, od kojih oni s 18 godina već ima-
du i izbornu pravo, a nemaju prava slobode savjesti u pitanju izbora
vjeronaučne obuke, jer je ona upravo u ime te slobode oduzeta."*⁹

To pastirsko pismo, koje je dotaknulo sva bitna pitanja crkvenog života, uzbudilo je javno mišljenje. Gotovo sve tadašnje novine pisale su protiv biskupa raspirujući protureligiozno raspoloženje i provodeći protucrkvenu propagandu.¹⁰

⁷ Usp. *Pastirsko pismo katoličkih biskupa Jugoslavije*, Zagreb, 20. rujna 1945., u Arhivu dakovačke i srijemske biskupije (AĐSB) br. 1010/1945.

⁸ Isto, str. 3.

⁹ Isto, str. 3-4.

2. Ustav FNRJ iz 1946. i vjerski odgoj

U klimi naglašene napetosti između Crkve i države javno se raspravljalo o novom ustavu, no u raspravu nisu bili uključeni predstavnici Crkve. Zbog toga je đakovački biskup Antun Akšamović javno ustao u prosvjedu što ga je 8. siječnja 1946. uputio saveznoj vladi u Beogradu. On je smatrao nepoštenim izostavljanje Crkve iz javne rasprave o ustavu i tvrdio kako bi se njezinim aktivnim sudjelovanjem u javnoj raspravi izbjegli mnogi nepotrebni nesporazumi. Kritizirao je dijelove nacrtanog ustava koji su se odnosili na slobodu savjesti, javno ispovijedanje vjere i vjerski odgoj u školama, smatrajući ih nejasnima i nedovoljno definiranim. Upozoravao je Saveznu vladu kako u školskim knjigama i predavanjima ne bi smjelo postojati ništa što bi vrijeđalo savjest i uvjerenje vjernika. Škole ne bi smjele biti mjesto odgoja za religioznu indiferentnost ili otpad od vjere.¹¹

Na ovaj i slične prosvjede nije bilo odgovora. Prvi ustav FNRJ proglašen je 31. siječnja 1946. Četiri članka ticala su se pitanja vjere. Članci 21. i 23. uključivo govorili su o vjerskim pitanjima proglašavajući sve građane jednakima pred zakonom bez obzira na nacionalnost, spol ili vjeru.¹² U 25. članku izričito se govorilo o slobodi savjesti i slobodi ispovijedanja vjere:

"Građanima je zajamčena sloboda savjesti i sloboda vjeroispovijesti. Crkva je odvojena od države. Vjerske zajednice, čije se učenje ne protivi Ustavu, slobodne su u svojim vjerskim poslovima i u vršenju vjerskih obreda. Vjerske škole za spremanje svećenika slobodne su a stoje pod općim nadzorom države.

Zabranjena je zloupotreba crkve i vjere u političke svrhe i postojanje političkih organizacija na vjerskom temelju.

*Država može materijalno pomagati vjerske zajednice.*¹³

U 38. članku govorilo se o tome kako sve škole pripadaju državi i da je škola odvojena od Crkve.¹⁴ Prema gore navedenom zakonu izgleda

¹⁰ Usp. Josip ĆORIĆ, *L'apostolato laicale in Croazia dal 1945 al 1971*, disertacija, strojopis, PUL, Roma, 1983, str. 77-78.

¹¹ Usp. Antun AKŠAMOVIĆ, *Ministarstvu za konstituantu FNRJ*, Đakovo, 8. siječnja 1946, u AĐSB br. 26/1946.

¹² Usp. "Službeni list", 1. veljače 1946, str. 74.

¹³ Isto, str. 77-78.

¹⁴ Usp. isto, str. 80.

dosta jasan, ali u praksi odnosno primjeni toga zakona bilo je mnogo poteškoća i nesporazuma, kako svjedoče iduće biskupske poslanice.

3. Protest katoličkih biskupa protiv zabrane vjeronauka i sustavne ateizacije u školama

Godinu dana nakon završetka rata i pola godine poslije proglašenja ustava položaj vjernika i položaj vjeronauka u školama nisu se poboljšali, dapače, još su se pogoršali. Stoga je osam biskupa 27. kolovoza 1946. iz Ljubljane svim vjernicima uputilo poslanicu o kršćanskom odgoju mladeži. Za njih je položaj vjernika u novoj državi postajao sve nezavidniji. U školama je službeno bila dokinuta molitva, poskidani križevi, ukinute zajedničke školske mise i korizmene duhovne obnove. Postojale su cijele regije u kojim je bio ukinut i osnovnoškolski i srednjoškolski vjeronauk. Tamo gdje se vjeronauk i predavao bio je u rasporedu stavljen na zadnje mjesto. Već su tada bili progonjeni svećenici, koji su zbog nemogućnosti održavanja vjeronauka u školi, okupljali djecu u crkvenim prostorima. Bili su kažnjavani novčanom kaznom ili zatvorom zbog toga što su u crkvama "držali vjeronauk na školski način".¹⁵ Biskupe je napose uznemirivalo sustavno nametanje ateističkog nazora na svijet u redovitom školovanju. Da bi sve to spriječili ili barem ublažili, u poslanici o kršćanskom odgoju obrazložili su temelje tog odgoja, objasnili zadaću obitelji, škole i Crkve u vjerskom odgoju mladih, te pozvali na borbu protiv ateističkog odgoja.¹⁶

Ni godinu dana poslije položaj vjernika i vjeronauka u školama FNRJ nije se poboljšao. Stoga su biskupi, ponovno iz Ljubljane, 29. srpnja 1947. uputili protest saveznoj vladi u Beograd protiv nepravilnog odnosa države prema Crkvi i gaženja osnovnih ljudskih prava. Najznačajnije mjesto u protestu zauzimalo je pitanje vjeronauka i sustavne ateizacije u školama. Biskupi su pozivali vladu da ozbiljno razmotri njihov protest ne pristajući samo na slobodu kulta, već tražeći da država prizna Crkvi sva ona prava koja joj na neotuđiv način pripadaju.¹⁷

¹⁵ Usp. *Riječ katoličkih biskupa o kršćanskom odgoju mladeži*, Zagreb, 27. kolovoza 1946, u AĐSB br. 35/BKJ, str. 4.

¹⁶ Usp. isto, str. 1-6.

¹⁷ Usp. *Predstavka katoličkih biskupa Predsjedništvu Savezne vlade FNRJ u Beogradu*, Ljubljana, 29. srpnja 1947, u AĐSB br. 2053/1947.

II. ŠKOLSKI VJERONAUKE U ĐAKOVAČKOJ I SRIJEMSKOJ BISKUPIJI (1945-1952)

Što se s vjeronaukom konkretno događalo u đakovačkoj i srijemskoj biskupiji? Kako je tekao proces ukidanja školskog vjeronauka i kako se Crkva snalazila u tim prilikama? Odgovore na ova i njima slična pitanja potražiti ćemo u Arhivu đakovačke i srijemske biskupije (ADSB) analizirajući pojedine slučajeve na osnovi dopisivanja Biskupskog ordinarijata s Ministarstvom prosvjete, s drugim državnim organima i pojedinim svećenicima.

1. Ukidanje katoličkih organizacija

Prijeratni vjerski odgoj mladih obavljao se uglavnom preko katoličkih organizacija. Prije kraja rata i na samomu njegovu kraju pripadnike različitih katoličkih i drugih vjerskih organizacija progonili su narodnooslobodilački odbori (NO). Kad su biskupu Akšamoviću godine 1944. sa svih strana počele pristizati vijesti o maltretiranjima članova katoličkih organizacija, on obustavlja njihov rad, a 27. srpnja 1945. zbog istog razloga i raspušta sve katoličke organizacije prosvjetnog i karitativnog smjera.¹⁸

Jednako su postupili i drugi biskupi kad su im počeli dolaziti predstavnici NO sa zahtjevima da im se predaju liste s točno ispisanim imenima svih članova pojedinih katoličkih organizacija. Tako su sve katoličke organizacije koje su okupljale velik dio mladih prestale sa svojim djelovanjem.¹⁹ U cijelome poslijeratnom razdoblju, sve do najnovijih dana nije bilo moguće oživjeti njihov rad.

2. Obnova pastoralnoga djelovanja

Za cjelokupno pastoralno djelovanje, a napose za vjeronauk u đakovačkoj i srijemskoj biskupiji, posebnu važnost imala je prva poslijeratna dekanatska sjednica održana u Đakovu 7. svibnja 1946. Na nju je biskup Akšamović pozvao kanonike Stolnog kaptola, sve dekane i nekoliko profesora Visoke bogoslovne škole s nakanom da snimi trenutno stanje u biskupiji, reorganizira biskupijske strukture i pokrene duhovnu obnovu.²⁰ Među referatima iznesenim na sjednici posebnu pozornost

¹⁸ Usp. Antun AKŠAMOVIĆ, *Raspuštanje Katoličkih akcija prosvjetnoga i karitativnog smjera*, Đakovo, 27. srpnja 1945, u ADSB br. 65/1945.

¹⁹ Usp. Josip ČORIĆ, *L'apostolato laicale...* nav. djelo, str. 68.

zaslužuju dva koja su se odnosila na katehetsko djelovanje. Kanonik Rudolf Šverer s referatom "Obuka vjeronauka" uveo je u problematiku vjeronaučnoga djelovanja, a sjemenišni prefekt Stjepan Bäuerlein u referatu "Društva Katoličke akcije i vjerska društva" iznio je prijedloge za buduće pastoralno-katehetsko djelovanje.

3. Poslijeratna vjeronaučna praksa, problemi i perspektive

I unatoč znakovima protucrkvene propagande, prije kraja samoga rata većina NO nije bila protucrkveno raspoložena. O određenom poštivanju vjeronauka svjedoči dokument izdan 14. srpnja 1944. za oslobođeni dio Slavonije i Baranje. U njemu je vjeronauk proglašen slobodnim i fakultativnim. "U zemlji koja je zasnovana na demokratskim principima"²¹ preporučeno je učiteljima da pri izboru vjeronaučnih sati izadu svećenicima u susret. Svećenici su mogli slobodno predavati vjeronauk prema svojim programima ne tražeći za to posebnu dozvolu od državnih vlasti. Svaki je sat vjeronauka počinjao molitvom, učenici su imali pravo slaviti vjerske blagdane i križevi su mogli ostati u školskim učionicama. Važna je napomena: "Ako bi učitelj odvrtao djecu od vjerskih dužnosti, radio bi protiv principa narodno-oslobodilačkog pokreta."²²

Takav je bio položaj vjeronauka prije kraja rata. Međutim, nakon završetka rata, kada su partizani s komunistima na čelu preuzeli vlast, položaj se vjeronauka u školi naglo pogoršao, kako smo to već vidjeli u biskupskim poslanicama. Svećenici su morali tražiti posebno dopuštenje od NO za predavanje vjeronauka, ali bi ga malokad dobivali, a vjeronauk je s dva sata na tjedan sveden na jedan sat i stavljen na zadnje mjesto u rasporedu.²³

Vjeronauk nije bio pravno zabranjen, ali, kako je potvrđivala praksa, NO su pravili sve više poteškoća pri njegovu izvodenju. Odredbe vezane uz vjeronauk nije donosilo Ministarstvo prosvjete i kulture već različiti NO. Svaka kasnija odredba bila je stroža i često u suprotnosti s prethodnom.²⁴

²⁰ Usp. *Zapisnik prve dekanatske sjednice*, Đakovo, 7. svibnja 1946, u ADSB br. 830/1946, str. 1-30.

²¹ Oblasni NOO za Slavoniju - Prosvjetni odjel, *Vjersko obrazovanje u školi*, Đakovo, 14. srpnja 1944, u ADSB br. 965/1945.

²² Isto.

²³ Usp. *Pastirsko pismo* (1945)..., nav. djelo.

²⁴ Usp. Rudolf ŠVERER, *Obuka vjeronauka*, u: *Zapisniku prve...*, nav. dj., str. 13.

Dakovački biskup Antun Akšamović pokušao je razriješiti nastalu situaciju i 13. travnja 1946. uputio je Ministarstvu prosvjete u Zagreb dopis u kojem je opisao postojeće poteškoće, te zatražio odgovore na ova pitanja:

- a) preko kojih organa moraju vjeroučitelji tražiti dozvolu za predavanje vjeronauk u školi;
- b) koje su dokumente dužni priložiti;
- c) može li se uvesti jedoobrazni postupak za imenovanje vjeroučitelja?²⁵

Ministarstvo je poslalo ovakav odgovor:

- a) molbe za predavanje vjeronauka u osnovnim školama podnose se nadležnim kotarskim organima NO, koji molbu dalje upućuju na viši organ NO sa potrebnim prijedlogom i mišljenjem;
- b) budući da se ne radi o zasnivanju službenog radnog odnosa molbama nije potrebno prilagati posebne dokumente;
- c) molbe za predavanje vjeronauka u srednjim školama podnose se nadležnim organima okružnog NO.²⁶

Sličan odgovor je poslao i Glavni izvršni odbor Autonomne Pokrajine Vojvodine za srijemski dio biskupije s dodatnom napomenom da duhovna vlast, tj. biskup, ne može upućivati vjeroučitelja na rad u školu bez prethodne karakteristike odnosno dopuštenja NO.²⁷ Vjerska komisija pri Predsjedništvu NRH propisala je 14. srpnja 1946. da se pri imenovanju samostalnih vjeroučitelja, državnih službenika, koji tjedno predaju najmanje 18 sati vjeronauka, treba postupati prema zakonskim propisima kao pri imenovanju i ostalih državnih službenika.²⁸

4. Snalaženje Crkve u postupnom ukidanju školskog vjeronauka

Državni propisi u vezi s vjeronaukom bili su vrlo nejasni, predstavnici mjesnih NO različito su ih tumačili i protureligiozna je propaganda uzimala sve više maha. Iza svega toga ležala je nakana državnih organa

²⁵ Usp. *Ministarstvu prosvjete*, Đakovo, 13. travnja 1946, u AĐSB br. 782/1946.

²⁶ Usp. *Odgovor Ministarstva prosvjete*, Zagreb, 25. rujna 1946, u AĐSB br. 1737/1946.

²⁷ Usp. *Odgovor Glavnog izvršnog odbora APV*, Novi Sad, 27. ožujka 1946, u AĐSB br. 1737/1946.

²⁸ Usp. *Uputa Vjerske komisije za postavljanje vjeroučitelja*, Zagreb, 14. svibnja 1946, u AĐSB br. 1737/1946.

da potpuno ukinu školski vjeronauk. Kako su se pri tom ponašali crkvena uprava u Đakovu i vjeroučitelji na terenu?

Analizirajući prijedloge Rudolfa Šverera iznesene na prvoj dekanatskoj sjednici i korespondenciju Biskupskog ordinarijata sa svećenicima- vjeroučiteljima, može se tadašnja vjeronaučna praksa opisati ovako:

1. Svećenici koji su bez posebnih problema predavali vjeronauk, po preporuci Ordinarijata nastavili su to i dalje mirno činiti ne inzistirajući na zakonskim propisima.

2. Tamo gdje su školska uprava ili organi vlasti ometali održavanje nastave, svećenici su nastale probleme pokušavali rješavati preko privatnih veza, ispunjavajući pri tom tražene formalnosti.

3. O svim svojim postupcima vjeroučitelji su bili dužni izvještavati Biskupski ordinarijat radi evidencije i eventualne pomoći.

4. Jednako tako, su bili pozivani pronalaziti nove načine i mjesta vjeronaučnog rada:

"Naskroz bi bilo krivo, ako bi koji župnik bio mišljenja, da je on sa svoje strane učinio sve, da mu se dozvoli polazak škole, ali budući da nije uspio, to je sada stvar Ordinarijata. To je krivo. Svaki župnik neka se brine, da prema mjesnim prilikama nađe mogućnosti i načina, da školskoj omladini, a i ostaloj omladini predaje vjeronauk. Ako to već ne može u školi neka omladinu kupi u crkvi ili drugoj prikladnoj prostoriji, a na roditelje neka apelira da ga pomognu u tom svetom nastojanju oko vjerske obrazovanja njihove djece. Ako i u tom poslu nailazi na kakve poteškoće, neka ne propusti da kod svake sv. Mise kod koje se skupi omladina, održi kratku egzortu ili katehetski nagovor. Kod toga neka pazi, da radi sistematki i da omladina na taj način, makar samo u najkraćim crtama dobije temeljne pouke o vjerskim istinama."²⁹

5. Zbog učestalih napadaja na vjeru i zbog nedostatka katoličkog tiska svećenici su držali katehetske propovijedi koje je posebno pripremao Biskupski ordinarijat.³⁰

6. Odmah nakon rata zabranjen je gotovo sav katolički tisak, osim "Glasnika biskupije đakovačke i srijemske" koji je izlazio u skraćenu obliku. Zbog nedostatka svježega katoličkog tiska organizirano je

²⁹ Rudolf ŠVERER, *Obuka vjeronauka...* nav. djelo, str. 14.

³⁰ Usp. *Korizmene pobožnosti*, u: "Određbe i obavijesti Biskupskog ordinarijata" (1947) 1, Đakovo, str. 9-14.

sakupljanje starih "Glasnika" i drugih časopisa, koji su zatim dijeljeni narodu na čitanje. U tome smislu posebno su mnogo učinile sestre sv. Križa. Svim je župnicima bilo preporučeno osnivanje župnih priručnih knjižnica.

Novе društvene prilike tjerale su crkvene djelatnike na pronalaznje novih načina rada, a kod nekih su budile i veliki entuzijizam.

5. Aktivnosti Odbora za katehizaciju i propovijedanje đakovačkoga Pastoralnog instituta

Prva poslijeratna dekanatska sjednica, osim toga što je donijela konkretne upute za snalaženje u novoj situaciji, postala je povijesna još po nečemu. Naime, Stjepan Bäuerlein, tada prefekt Bogoslovnog sjemništa, u svojem referatu "Društva Katoličke akcije i vjerska društva" iznio je ideju i prvi nacrt Pastoralnog instituta đakovačke i srijemske biskupije.³¹ Sve prijeratne crkvene organizacije, društva Katoličke akcije i ostala vjerska društva bila su raspuštena. Time su bila zatvorena široka polja odgojnog rada. Međutim, Bäuerlein ne zapada u malodušnost, već predlaže nov, zajednički hod po načelu "Quantum potes tantum aude" ("Koliko možeš, toliko se usudi"). Istaknuo je načela žive Kristove Crkve i predložio novu organizaciju pastoralnog rada polazeći od osnovnih crkvenih ćelija: obitelji, župe i biskupije. Prema njegovu prijedlogu biskup Antun Akšamović osnovao je 20. svibnja 1946. Pastoralni institut za duhovnu obnovu i izgradnju biskupije.³²

Pastoralni se institut sastojao od osam odbora. Odbor za katehizaciju i propovijedanje najbolje je razvio svoju aktivnost koja je obuhvaćala slijedeće: izradu nove praktične osnove za katehizaciju; izdavanje i preradbu novog "Vijenca"; katehizaciju mladeži u školi i izvan nje; osnivanje župnih knjižnica radi promicanja vjerskog znanja; upoznavanje suvremene katehetske i propovjedničke literature; izradu propovijedi o aktualnim pitanjima.³³ Odbor za katehizaciju i propovijedanje uveliko je ostvario svoje zadatke, kako se to može ustanoviti proučavajući aktivnosti Pastoralnog instituta u tijeku idućih godina. Biskup Bäuerlein pretvorio je godine 1957. godine Odbor za katehizaciju i propovijedanje u DI-KAT-UR - Dijecezanski katehetski ured.³⁴

³¹ Usp. *Zapisnik prve...*, nav. djelo, str. 22-24.

³² Usp. *Okrušnica o osnutku Pastoralnog instituta*, Đakovo, 20. svibnja 1946, u ADSB br. 1520/1946.

³³ Usp. *Vijesti iz Pastoralnog instituta*, u: "Odredbe i obavijesti Biskupskog ordinarijata", studeni 1946, str. 12-15.

U novoj Jugoslaviji formalno i pravno vjeronauku je bila jamčena sloboda, a, s druge strane, u isto vrijeme nova se vlast koristila svim mogućim smicalicama kako bi ga izgurala iz škole. Svećenici su se pokušavali snaći. Župnik Jakov Benković u Sremskim Karlovcima nije mogao dobiti dopuštenje za predavanje vjeronauka u osnovnoj školi, pa je 22. rujna 1946. počeo za djecu svih dobi u crkvi držati vjeronauk nakon prve nedjeljne mise. Kada mu je 2. veljače 1947. bilo izrijekom zabranjeno predavanje vjeronauka i u crkvi, a dozvola za predavanje u školi nije nikako stizala, on je pri prvoj nedjeljnoj misi, namjesto propovijedi, djeci i mladima čitao dijelove katekizma.³⁵

Biskup Akšamović protestirao je 5. svibnja 1948. kod NO Đakova zbog kontrole koju razredni učitelji provode za vrijeme održavanja vjeronaučne nastave. NO mu je odgovorio kako učitelji imaju pravo provoditi tu kontrolu jer bi navodno svećenici mogli politički razorno djelovati na djecu.³⁶

Komunisti postupno sve više preuzimaju vlast i rade na ukidanju školskog vjeronauka i onemogućavanju župnoga. U prvih šest mjeseci godine 1949. nijedan svećenik đakovačke i srijemske biskupije nije dobio dozvolu za predavanje vjeronauka u školi. Ni profesionalni vjeroučitelji - državni službenici nisu mogli dobiti produženje dozvole, već se govorilo o njihovu umirovljenju. Stoga je biskup Akšamović pozvao sve svećenike da organiziraju redoviti vjeronauk u crkvenim prostorijama. O rasporedu vjeronauka svećenik je roditelje imao obavještavati u propovjedima. "Nipošto nemojte Vi djeci nešto izravno poručivati i djecu zvati, jer se to zamjera."³⁷

Mržnja protiv Crkve i svega što je crkveno zadobivala je sve više maha, zabranjivan je vjeronauk u crkvama, vjeroučitelji su kažnjavani novčano pa i zatvorom, a razlozi zabrana znali su biti vrlo smiješni:

"Ovaj savjet dobio je obavještenje, da se u crkvama održava nastava iz vjeronauka, te da učenici u školske bilježnice i crtanke bilježe i crtaju predavanja iz vjeronauka. Kako se to kosi s našim zakonskim

³⁴ Usp. Dekret o osnutku DI-KA-TUR-a, 11. studenoga 1957, u AĐSB br. 1636/1957.

³⁵ Usp. Vjeronauk u Srijemskim Karlovcima, 6. lipnja 1947, u AĐSB br. 17/1947.

³⁶ Usp. Antun AKŠAMOVIĆ, *Protest protiv kontrole na satovima vjeronauka*, Đakovo, 5. svibnja 1948, u AĐSB br. 906/1948. i *Odgovor NOO iz Đakova*, u AĐSB br. 906/1949.

³⁷ *Pismo biskupa Akšamovića svećeniku Matiji Paviću*, Đakovo, 4. travnja 1949, u AĐSB br. 29/1949.

*propisima, jer je održavanje vjeronaučne obuke dozvoljeno samo u školskim prostorijama, to se umoljavate da izvolite skrenuti pažnju vjeroučiteljima i na način vršenja nastave iz vjeronauka u školama. Podnešena molba vjeroučitelja g. Mate Bešlića nalazi se u postupku.*¹³⁸

Zakulisno, praktično onemogućavanje vjeronauka završilo je njegovim formalnim ukidanjem u svim osnovnim i srednjim školama 1. veljače 1952. godine:

"Odlukom Savjeta za prosvjetu, nauku i kulturu N. R. Hrvatske u Zagrebu br. 1992/52. počam od 1. II. 1952. ukida se dozvola za podučavanje vjeronauka u narodnim školama i ostalim državnim školama na području N. R. Hrvatske. Savezno s ovom odlukom određujem, da svi dušobrižnici od sada podučavaju vjeronauk djecu u crkvama i to u sjedištu župe dva puta tjedno, a u filijalama jedan puta tjedno. U tu svrhu dajem svim dušobrižnicima potrebnu crkvenu kanonsku misiju.

Dakovo, dne 15. veljače 1952.

*+ Stjepan
naslov. biskup.*¹³⁹

III. ŠKOLSKI VJERONAUKE U CRKVENIM PROSTORIMA

Godine 1952. godina je velike napetosti između Crkve i države. S različitih strana su stizale vijesti o zabrani vjeronauka i u samim crkvama. Biskupi su protestirali protiv toga i Ministarstvo je izdalo odredbu o slobodi predavanja vjeronauka u crkvama. Prema njoj, slobodno se moglo katehizirati u crkvama, ali ne na školski način, što je drugim riječima značilo ne praviti popis djece, ne prozivati ih i ne voditi evidenciju o njihovom pohađanju jer bi se time navodno vršio pritisak na djecu. Jednako tako vjeronauk nije smio biti odmah nakon nastave da se djeca ne bi preopteretila.⁴⁰

³⁸ *Protest Odbora za prosvjetu i kulturu grada Osijeka*, u AĐSB br. 2019/1951.

³⁹ *Predavanje vjeronauka u crkvi*, u: "Vjesnik dakovačke i srijemske biskupije" (1952.) 5, str. 48.

⁴⁰ *Usp. Zapisnici sjednica Pastoralnog instituta*, u AĐSB br. 19/1952. i 329/1952.

Biskup je Bäuerlein objavio ovu odredbu svećenicima, pozvao ih je da ispune formalnosti koje Ministarstvo traži i da neprestano objavljujaju vjernicima kako je vjeronauk slobodan u crkvama i kako su roditelji kao vjernici dužni svoju djecu redovito slati na vjeronauk.

Kako je Katolička crkva doživljavala sebe u novoj državi početkom pedesetih godina lako se može razabrati iz poslanice koju su biskupi 26. rujna 1952. uputili maršalu Titu. Oni su smatrali da u Jugoslaviji nije bilo cjelovite vjerske slobode. Sloboda savjesti i vjeroispovjesti o kojoj je govorio Ustav FNRJ (čl. 25) u praksi je bila svedena na djelomičnu slobodu kulta, ili kako su to državni zakoni govorili, na "slobodu vjerskih obreda". "Velimo djelomičnu, jer se i sama sloboda kulta u nekim stvarima ograničava do mjere koja de facto znači negaciju slobode."⁴¹ Biskupi su napose protestirali zbog vjeronauka:

"Svećenicima je zabranjeno poučavanje vjeronauka ne samo u školama, župnim stanovima i ostalim crkvenim prostorijama: ima mnogo slučajeva, gdje se svećenicima zabranjuje pouka mladeži i u samim crkvama, čak i u vidu pripreme na prvu sv. Pričest i sv. Potvrdu. Svećenici se radi prekršaja takvih zabrana pozivaju na odgovornost i kažnjavaju: novčanom globom ili zatvorom."⁴²

Kao što vidimo, ni pola godine nakon proglašenja slobode vjeronauka u crkvama njegov se položaj nije poboljšao. Osim toga, u cijeloj je državi bio nametan ateistički svjetonazor u školama i cijelome javnom životu. Ateizam kao "religija režima" učio se u školama, propagirao u tisku, nametao državnim činovnicima i vojsci. Učiteljima osnovnih i srednjih škola formalno je zabranjeno pohađanje crkve. Oni koji se ne bi pokoravali zabranama bili su otpušteni iz službe. U nekim su mjestima djeca pozivana na odgovornost zbog toga što su nedjeljom dolazila u crkvu ili što su na neki drugi način očitovala svoje religiozno opredjeljenje.

Biskupi su upoznali Maršala sa svim ovim oblicima kršenja osnovnih ljudskih prava, ustali u obranu prava i zahtijevali dijalog. Međutim, napetost između Crkve i države nije se smanjila nego još više pojačala. Vrhunac napetosti uzrokovala je izjava pape Pija XII da će u sljedećem konzistoriju u siječnju 1953. zagrebački nadbiskup Alojzije Stepinac biti imenovan kardinalom. Ovo je poslužilo kao povod za raskidanje

⁴¹ Pismo biskupa Jugoslavije maršalu Titu, Zagreb, 25. rujna 1952, u ADSB br. 1/BKJ, str. 1.

⁴² Isto, str. 3.

diplomatskih odnosa FNRJ sa Svetom Stolicom koje se dogodilo 17. prosinca 1952. godine.⁴³

Društveni život pedesetih godina svakim je danom biskupe i svećenike postavljao u nove i nezavidne situacije. Propovijedima i poslanicama hrabрили su narod da slobodno ispovijede svoju vjeru. U ozračju općega pritiska na vjernike i zlouporaba državnog zakona 27. svibnja 1953. izdan je "Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica", koji je donekle zaštitio određene oblike župnog vjeronauka:

"Škola je odvojena od države. Vjerska nastava (katehizacija) u crkvama, hramovima odnosno drugim prostorijama koje su za to određene, slobodna je" (čl. 4).

*"Vjersku nastavu (katehizaciju) učenici redovnih škola ne mogu po-
hvatati u školskim satima. Za pohadanje vjerske nastave potrebno je
odobrenje oba roditelja odnosno staraoca i pristanak maloljetnika"
(čl. 19).⁴⁴*

O nešto pozitivnijem odnosu državnih vlasti prema vjeronauku svjedoče opozivi osuda izrečenih svećenicima zbog primjene školskih metoda kod vjeronauka u crkvi, izvođenja priredaba vjerskog sadržaja i prikazivanja dijafilmova.⁴⁵ Spomenutim je zakonom vjerski odgoj sveden na vjeronauk u crkvi, ali je dobivena sloboda da se u skućenu području može neometano katehizirati. Biskup Bäuerlein odmah je reagirao na novi zakon i pozvao svećenike da u tijeku cijele godine održavaju vjeronauk u crkvama za djecu i mlade svih dobi. Pri tome je bilo važno pridržavati se svih formalnosti što ih je propisivao državni zakon: ne održavati vjeronauk za vrijeme školskih sati, tražiti pristanak roditelja i maloljetnika i drugo. Prema novom zakonu svećenik je smio voditi evidenciju o pohadanju vjeronauka, što je prijašnjim zakonom izrijekom bilo zabranjeno. Biskup je zahtijevao od svećenika da vode dnevnik rada i da na početku školske godine proslave katehetsku nedjelju.⁴⁶

Po pravilu "Quantum potes, tantum aude" biskup Bäuerlein hrabro se koristio svakom mogućnosti za katehetsko djelovanje. Sustavno je

⁴³ Usp. Josip ĆORIĆ, *L'apostolato laicale...* nav. djelo, str. 109.

⁴⁴ *Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica*, u: "Službeni list", Beograd, 27. svibnja 1953, str. 75 i 82.

⁴⁵ Usp. *Iz vjeronaučnog centra*, u: "Obavijesti đakovačke i srijemske biskupije", (1957) 2, str. 33-36.

⁴⁶ Usp. *Vjeronaučna obuka mladeži*, u: "Obavijesti đakovačke i srijemske biskupije", (1953) 2, str. 2.

pratio katehetski rad svećenika, u katehezu je uključivao redovnice, brinuo se za njihovo školovanje, pripremljao katehetske materijale, organizirao rad Dijecezanskoga katehetskog ureda, svoja iskustva prenosio drugim biskupima, te pokušao osnovati Interdijecezanski vjeronaučni centar (INTERVJECE).⁴⁷ Stoga se s pravom može nazvati pionikom poslijeratnoga katehetskog djelovanja u našoj Crkvi.

□ *Riassunto*

L'insegnamento della religione nelle scuole pubbliche in Croazia, come anche nel resto della Jugoslavia, venne gradualmente ostacolato dalla fine della seconda guerra mondiale finché non si giunse al divieto totale il 1. febbraio 1952. Gli insegnanti della religione non ricevono dallo stato il permesso di insegnare la religione nelle scuole e allo stesso tempo lo stato impediva di tenere l'insegnamento nelle chiese e sagrestie. Contro questo e contro gli altri modi di ateizzazione sistematica protestarono i vescovi cattolici rivolgendo al nuovo potere comunista le lettere di protesta. Nello stesso tempo i vescovi incoraggiavano con le lettere pastorali i fedeli di educare i propri figli nella fede. Secondo principio "Quantum potes tantum aude", la Sezione per la catechesi e predicazione dell'Istituto pastorale diocesano sotto la guida di Stjepan Bäuerlein, il futuro vescovo, dava i consigli ai sacerdoti della diocesi di Đakovo e di Srijem di come comportarsi nelle situazioni così complesse. Con l'abolizione dell'insegnamento della religione in tutte le scuole pubbliche, dopo il 1. febbraio 1952., si poteva, secondo il decreto del Consiglio per l'istruzione, le scienze e la cultura organizzare l'insegnamento della religione nelle chiese e sagrestie. E qui comincia una nuova storia dell'educazione religiosa nella Croazia del dopoguerra.

⁴⁷ Usp. Marko JERKOVIĆ, *L'opera catechistica del vescovo Stjepan Bäuerlein e il suo significato per la catechesi della diocesi di Đakovo dopo la seconda guerra mondiale (1945-1973)*, licencijatski rad, strojopis, UPS, Roma, 1989.